

پروگرام علوم اشرفی و مطالعات فرہنگی

اسماء تاریخی

● نظر سہ روزنامہ پارسیان دربارہ مشیرالدولہ / محمد گلبن

نظر سه روزنامه پرسیان درباره میرزا نصراله خان مشیرالدوله فائینی

در اوائل انقلاب مشروطه که میرزا نصراله خان مشیرالدوله فائینی به مقام صدر اعظمی رسید، پرسیان مقیم هندوستان، این انتخاب را به فال نیک گرفتند و در روزنامه‌هایی که منتشر می‌کردند از میرزا نصراله خان و مردم نائین به نیکی یاد کردند. اولین روزنامه‌ای که در آغاز انقلاب مشروطه ایران، در هند مطالبی درباره میرزا نصراله خان نوشته بود روزنامه «جام جمشید» بود که در سال ۱۳۲۴ هجری قمری در هفتاد پنجمین سال انتشار خود بود و ظاهراً آغاز انتشارش با روزنامه کاغذ اخبار میرزا صالح شیرازی تقریباً یکی دو سال تفاوت دارد.

دومین روزنامه‌ای که در آن ایام مطلبی خطاب به میرزا نصراله خان نوشته است روزنامه «قیصر هند» است که در شماره ۱۲۸۴ بیست و پنجمین سال انتشار خود بوده است. دو روزنامه یاد شده هر دو بزبان کجراتی منتشر می‌شده‌اند.

سومین روزنامه‌ای که شادمانی خود را در این مورد ابراز کرده، روزنامه «تهی پرسی» است که بصورت هفتگی و بزبان انگلیسی در بمبئی انتشار می‌یافته است.

علاوه بر روزنامه‌های مذکور سر جمشید جی شخص اول و رئیس کل زردشتیان تلگرافی به میرزا نصراله خان مخابره کرده است که در زیر به معرفی هر یک می‌پردازد.^۱

۱. یکی از دوستان ایران برخی از این نوشته‌ها را ترجمه کرده و برای میرزا نصراله خان مشیرالدوله

کشور هند از نظر توسعه زبان فارسی حق در خور ملاحظه‌ای به کشور ما دارد. درباره توسعه روزنامه‌نگاری در هند جسته‌گریخته مقالات و رسالات چندی نوشته‌اند و انتشار یافته است. ولی هنوز ما فهرست کاملی از مطبوعاتی که در هندوستان بزبانهای مختلف، از جمله فارسی انگلیسی، گجراتی و غیره منتشر شده در اختیار نداریم.

هنگامی که میرزا نصراله خان مشیرالدوله نائینی در آغاز انقلاب مشروطه به صدر اعظمی ایران رسید چند روزنامه چاپ هند. که بزبان انگلیسی - و گجراتی در آن ایام منتشر می‌شده‌اند مطالبی درباره مشیرالدوله نوشته‌اند که انتشار آن مطالب از دو نظر در خور اهمیت است.

۱ - از نظر چگونگی و شناخت میرزا نصراله خان مشیرالدوله.

۲ - آشنائی با چند روزنامه چاپ هند که مدیر و ناشر آنها پارسیان ایرانی الاصل بوده‌اند. آنچه در زیر از نظر می‌گذرد ترجمه مطلبی است که درباره میرزا نصراله خان مشیرالدوله در روزنامه «جام جمشید» که به صورت یومیه بزبان گجراتی در بمبئی انتشار می‌یافته است. مطلب زیر از شماره ۱۸۴ «جام جمشید» مورخ شنبه چهارم آگست ۱۹۰۶ میلادی از صفحه ۱۲ این روزنامه مطابق ۱۳ جمادی الثانیه ۱۳۲۴ که هفتاد و پنجمین سال انتشار جام جمشید است نقل گردیده و عیناً برای میرزا نصراله خان مشیرالدوله ارسال شده است. مدیر جام جمشید «فیروز شاه بن جهانگیر جی مرزبان پارسی است»

نویسنده مقاله آورده است که:

«صدر اعظم تازه ایران»

در این پانزده سال آخری در ایران چهار نفر گزیدگان معروف و مجرب منصوب به مقام منیع صدر اعظمی گردیده‌اند. از این چهار گزیدگان نامی یک نفر مغفرت طراز حاجی امین الدوله بود که لآرد گرزن در کتاب خود که متعلق به کشور ایران است تعریف از ایشان کرده‌اند. امین الدوله حالا چند سال است مرحوم شده‌اند. ولی طریقه و اسلوب مخصوصه آن مرحوم امروزه در دولت ایران بخوبی جاری بوده یادگاری آن مرحوم به سالیان دراز در تمام ایران خواهد ماند.

وزیر اعظم، چند روز پیش بر کنار شده که دارای لقب بزرگ اتابک اعظمی بودند. ایشان داماد اعلحضرت اقدس شاهنشاه ایران و بزرگترین پسر کوچکترین فرزند خاقان مغفور فتحعلیشاه و به طرز ساده بیشتر مُلقب به شاهزاده عین الدوله شناخته میشوند. منبای کبر سن که تقریباً هفتاد ساله بودند و تجارب و آگاهی

که در ادارات دولتی و کشوری داشتند امید عمومی بود که در این پایه به فتح و فیروزی کاملاً برخوردار خواهند بود. ولی برحسب تقدیر بیش از سه سال در این مقام مظفر و منصور نگردیدند و به سبب گفتگوی تازه در طهران بر اعلیحضرت اقدس همایون شاهنشاهی انتخاب صدراعظم جدید فرض شد.

صدر اعظم تازه

حضرت مستطاب اشرف اعظم آقای میرزا نصراله خان سالها است که به لقب نبیل مشیرالدوله شناخته می‌شوند و به وزارت اعظمی امور دول خارجة ایران در کار دولت ایران و دول خارجه سالهاست در منتهی درجه به خوبی مظفر و کامیاب بوده فتح و فیروزی دارند. عمر مبارکشان از پنجاه و پنج گذشته است. اما به سبب صحت بدنیه و استحکام اعضاء و جوارح خصوصاً سلامت قوای مغزی به همچنین از گذران زندگی به طور خیلی ساده و صحیح به ارتقای مراتب عالیه با قوت و مواظبت صحیحیه به سهولت مشغول امورات مهمته دولتی و مملکتی می‌باشند. از درجه خیلی کوچک به مدد کفایت و لیاقت شخصی متدرجاً در خدمت سلطنتی به اولین مقام و رتبه دولتی و کشوری رسیده‌اند. این صدر اعظم تازه در تمام ادارات دولتی و کشوری خیلی خوب تجربه

آگاهی دارند. و از این جهت از انتخاب ایشان ما را خوشحالی و امیدواری مخصوص است. در مقابل حمایت مخصوصهٔ این وجود مبارک و مغتنم در ادارات تعلیم و تربیت ما را دلیل محکم و مفرح و امیدواری مخصوص در دست است. و آن اینکه سه پسران خود را هر یک در شهری از شهرهای اروپا به تحصیل علوم فرستاده آنان عالم و اعلم به علوم عالیّه گردیده‌اند. از این سه پسر یکی در جوانی از جهان گذشت^۱

که تذکارش اندوه ما را تازه و تأسف را زیاد می‌نماید. دو دیگر بزرگترین حضرت مستطاب آقای مشیرالملک سفیر کبیر و وزیر مختار در پای تخت روسیه و دیگری حضرت مستطاب آقای مؤتمن الملک و وزارت عظمی را در معاونت کامران و فیروز دارند.

در باب صدارت حضرت مستطاب اشرف اعظم آقای مشیرالدوله دلیل خوشحالی و امیدواری مخصوص برای زرتشتیان این است که وطن اصلی و قدیمهٔ این وجود مبارک و شخص اول حالیه (از) قصبهٔ ناین (نائین) بوده قسمت بزرگ و عمدهٔ این قصبه تا دویست سال قبل مذاهباً زرتشتی بودند. حالا هم زبانی را که اهالی این قصبه بدان تکلم می‌نمایند شاخه‌ای از زبان قدیم زرتشتیان است. و زبان زرتشتیان حالیهٔ یزد که بنام دری معروف است خیلی بزبان نائینی نزدیک بوده بلکه به اندک تغییری با هم یکی است و بدین دلیل اهالی این قصبه دارای خون صحیح و بی‌آلایش ایرانیان حقیقی بوده نوه و غنچهٔ آنانی هستند که خونشان مخلوط به غیر ایرانی نشده است. با وجودیکه دویست سال است که به سبب انقلابات و حوادث روزگار مذهب زرتشتی از آن قصبه رخت به یکسو نهاده است. هنوز هم در آن قصبه خیلی مراسم و آداب زرتشتی جاری است.

از اینکه مرا حم دایمیه حضرت مستطاب اشرف معظم آقای مشیرالدوله صدراعظم در حق زرتشتیان ایران کاملاً بر همه معلوم است از انتخاب جدید مُسَلِّماً دلیل خوشحالی و امیدواری مخصوص از برای پارسیان به حد کمال و بیش از دیگران بوده هزاران پارسیان هندوستان که در حق برادران ایرانی خود اظهار دلسوزی و مهربانی می‌نمایند از این انتخاب جدید که تقویت روزگار و

۱. سومین پسر میرزا نصراله خان علی در جوانی درگذشت مدتی منشی حضور شاه بود. ترجمه‌هایی از او

● حسن پزیریا «مشیرالدوله»

مساعدت زمان است خود را کامیاب دیده بیش از پیش به سپاس یزدان می پردازند.^۱

و نیز در روزنامه هفتگی بمبئی موسوم به «قیصر هند» که آن نیز بزبان کجراتی طبع و نشر میشود مورخه پنجم آگست ۱۹۰۶ مطابق ۱۴ - جمادی الثانیة ۱۳۲۴ هجری قمری در شماره ۱۲۸۴ سال ۲۵ صفحه ۸ در ضمن اخبار ایران به مضامین مندرجه در جام جمشید به علاوه مندرج است. مدیر (قیصر هند) فرامجی کاوس جی پارسی است.

درباره میرزا نصراله خان مشیرالدوله نوشته است.

«حضرت مستطاب اشرف آقای مشیرالدوله صدر اعظم حالیه ایران بر حسب میل قلبی و ذوق فطری در اصلاحات عمده و ترقیات عالیه در ایران بطور مخصوص کوشش داشته از آینده ایران ما را امیدواری می سزد.

دلیل تقویت و طرفداری ایشان در ادارات تعلیم و تربیت ایران برای ما همین

---

۱. ترجمه از روزنامه یومیة بمبئی موسوم به (جام جمشید) که بزبان کجراتی طبع و نشر می شده، مورخه شنبه چهارم آگست ۱۹۰۶ (میلادی) مطابق ۱۳ جمادی الثانیة ۱۳۲۴ هجری قمری از جام جمشید سال ۷۵ - انتشار شماره ۱۸۴ (مدیر فیروزشاه بن جهانگیز جی مرزبان پارسی)

توجه از روزنامه و میله بی موسم به جام جنبید که بزبان کجایه می نوشتن و حوزة جنبه چهارم است ۱۹۰۶ و نوسه
مطابق (۱۳۳۱) هجری شمسی ۱۳۲۲ ... ۱۸۴۴ ... لدران سان مقصد و نیم ... ندران فرزندت ابن جلیگین روز ...

صدر اعظم تازه ایران

در این پانزده سال اخیر در ایران چند نفر وزیران معروف و بزرگ مصوب بتمام صدر اعظم کرده اند از این چند نفر کسی نامی نماند که
مصرفه طلبان این ولایت بود که در روزن در کتاب خود که خلق بزرگان است تقریباً از این کرده اند هر قوم این ولایت را
چند سال است مردم شده اند و به طرفه خوب انجمن امروزه در وقت ایران خبری جاری بوده به طرف آنگرام میان دوازده ماه اول
وزیرانم چند روز پیش برکنار شده که در آن شب بزرگ آفتاب غمی بودند این دوازده نفر است که از این وزیران برکنار شده
فرزند خاقان نخوت خجندی و هرزاده بیشتر آفتاب هزاره این امداد شناخته شوند حساب برسانه که هر یک از آنها بوده و در کتاب
که در ادارات هستی و کون دانند امیدم بود که در این پانزده سال گذشته وزیران را که برقرار خواهند بود و بوی بقیه در این
در این مقام شرف و مقبول بودند و بی شک در تازه در طهران بر عطفت او را هم این نام را نشانی در این خبر فرستادند
مدران تازه حضرت آن با اثر نام غمی که در ایران از زمان این شاه است که بسیار بسیار کرده است که نمونه و وزیر
امور در خارج ایران در کار جدی ایران دود خار به سات در درستی در بد جز به طرف و کامیاب بوده و نیز در کار در خبر معارف
وزیران و پیش که در آفات آب بیکت برنده و انعام آن در این اخبار و در دست توان مغزی این وزیران در این بطوریکه بوده
استان را عالیله با حق و مواظبت غیر بوقت خود احوال تمامه دوستی و کمال میبخشد از در بد و یک بد و وقت و این
مدرسان در خدمت عظمی با این مقام و درجه و کون و کون این مدارای و در تمام ادارات و کون و کون نیز در تجربه و کارها
و از اینجاست از این استانی تا ما در این راه و امید دارد تا به حال این در تمام این امور وجود ساری و مصلحت در ادارات
قیم و تربیت ما را در بزرگم و غیر و امید دارد که هر قدر دوست است و آنرا در سکه در میان خود در هر یک از شهرهای رود در تمام
کامراه ۱۹۰۶ هم عالیله که در این شهر و در این شهر که در آن شهر که تازه و آن طرف از راه نامه در دیگر
بزرگ آن حضرت کتاب کتابی که هر کس در روزگار در راه است در بد و دیگر هر یک کتابی مومن است و وزارت علم
در مصادرات کاغذ و نیز در مصلحت در اداره عمارت حضرت مستطاب شریف عظمی که بسیار کرده و مدتی تا به امید واری شود
ندانی از سکه و کون این و در میان این و عالیله به نمانده است در کتاب در علمه این قبیله تا در آن سال تقویم
ندانی بود که تمام این قبیله و تمام قبیله که از این قبیله در آن است و بماند در این عالیله بود که با در آن معروف
است خیالاً در این روز که در بکنانه خیمه با یک است و بدین معنی است که این قبیله در آن خون صحیح است و این امر است بوده
زود و نیز قایم است که در وقت نام و غیر ایرانی شده است با وجودیکه در این سالها به سبب اختلاف و طوالت روزها مذکور در آن
و سعادت میکند در آن روزم در آن قبیله بسیار است و کتاب در آن جاری است
لذا اگر ما در امید حضرت آن با اثر عظمی که بسیار کرده است در این کار که در این قبیله است در این کتاب بسیار
و صرف تا به امید دارد که هر قدر دوست است و آنرا در سکه در میان خود در هر یک از شهرهای رود در تمام
شناختن از این کتاب به هر که تقویت روز ما و سعادت است که در آن کتاب بسیار دیده پس در این کتابی در این روز

ایضا در روزنامه منتخب با مردم باقیمینند که بزبان گجراتی طبع و نشر شود موزه پنجم آگست ۱۹۵۴ مطبق ۱۳۳۴
 در ۲۵ برصوه در ضمن اخبار ایران بمقامین مندرجه در جام مجتهد جلده مندرج است (مدرسه فراهی کادری)

حضرت مطاب شرف آقای میرالدوله صدر اعظم عالی این بوجب سیرت و ذوق فطری در اهل حدیث عمده و ترقیات علمیه در ایران عبور نمود
 کوشش داشته در آئینه ایران ما را امید داری میشود و لعل تقویت و طوفانی ایشان در ادارات تعلیم و تربیت ایران برای ما عین کمال است
 که جلده از پیران خود را که اعم معلوم عالی فرموده اند وجود دیگر فرزندان خود را نیز از بیابان بیابان علوم عالی آئینه بر شرف
 کو هر ذراتی و بیست فطری فرزندان خویش افزوده اند و از همین و دیگر فرزندان هایت ایشان در راه ترویج حال و ترقی احوال ایران و ایران
 نمودار و تعلیم و تربیت عمومی برت میاید

جناب اردشیر صاحب در قیقه که ۳۳ آگست ۱۹۵۴ مطبق و نیم رجب ۱۳۳۴ با بھدی جان شاکر کویری مرقد فرموده اند خودی بنامند

۲۳۱

در روزنامه تنی پاریس که مرصه بزبان انگلیسی طبع و نشر شود تمثال مبارک حضرت مطاب شرف آقای صدر اعظم مدظله
 مندرج بوده نسخه های متعدد برای همه درزا و اعیان امروز بتوسط پست ارسال شود و بیک آن حضرت مطاب شرف منظم ایم
 بتوسط شخص شا تقدیم خواهد شد در روزنامه ای که به شرفی از ضمن این اثاب و خوش بزم مردم ایران منتشر گردیده است
 بزبان کند این صدارت عظمی عالی کامیاب ایران کرد و در تاریخ ایران اقلع انجام جدید بود ایران باد ایران سبب
 عین دارم که حضرت مطاب آقای میر ملک دام آئینه در حدیث در صحن شرف فرامند داشت و بزبان ایشان این
 نایل خواهیم کردید امروز عریضه کھنری حضور مبارک ان عرض کرده ام بھذا نقی حضور مبارک ان شرف شده تقدیم نمود هر چه
 مرت فرماید بطور ارسال کنند که در راه یا در شیراز یا در شهر دیگری بموقع بن برسد بخور حضرت مطاب آقای منظم ایم
 حضرت مطاب لعل آقای مومن تک دام آقبا ان عرض کردم و انعام بر بنامند

۱۳۳۴ ترجمه نقی انگلیسی جناب رجبیدجی بارزیت شخص اول در این پاریس روی زبان موزه ۱۹ آگست ۱۹۵۴ مطبق ۲۵ جمادی

در مجله پیران ۱۳۱۶ تا ۱۹۵۶

توسط آباب مجتهد میرزا کویری حضور مبارک حضرت مطاب شرف آقای صدر اعظم از صمیم قلب این پاریس هندوستان
 در ظرف عموم پاریس هندوستان تبریکات خالصه را بکون این رجبه ایضا عرض نموده
 بمادان قدسی ایران را تبریک و عنایت حضرت شرف سعیدم رجبیدجی میاید

کافی است که به علاوه از پسران خود را که اعلم به علوم عالیه فرموده‌اند وجود دیگر فرزند خود را نیز به زیب و زیور علوم عالیه آراسته بر شرف و فضیلت گوهر زاتی و نجابت فطری فرزندان خویش افزوده‌اند. و از همین دلیل میزان حمایت ایشان در اصطلاح حال و ترقی احوال ایران و ایرانیان خصوصاً در تعلیم و تربیت به دست می‌آید.

بدنبال نوشته روزنامه (قیصر هند) می‌خوانیم که:

«جناب اردشیر جی صاحب در تعلیقه‌ای که ۲۳ آگست ۱۹۰۶ مطابق دویم رجب المرجب ۱۳۲۴ به فدوی جان نثار کیومرس مرقوم فرموده‌اند به فدوی می‌فرمایند که:

در روزنامه (تهی پاریسی) که هر هفته بزبان انگلیسی طبع و نشر می‌شود «تمثال مبارک حضرت مستطاب اشرف آقای صدر اعظم مدظله العالی مندرج بوده نسخه‌های متعدد برای همه وزرا و اعیان امروز به توسط پست ارسال میشود ولیک آن حضرت مستطاب اشرف معظم الیه به توسط شخص شما تقدیم خواهد شد در روزنامجات کجراتی هم شرحی از حسن این انتخاب و خوش بختی مردم ایران منتشر گردیده است.

یزدان کند این صدارت عظمی مایه کامیابی ایرانیان گردد. و در تاریخ ایران افتتاح هنگام جدید شود. ایدون باد ایدون تر باد.

یقین دارم که حضرت مستطاب اجل آقای مشیرالملک دام اقباله العالی تا مدتی در طهران تشریف خواهد داشت و بزیارتشان این خادم ملت نایل خواهم گردید. امروز عریضه مختصری به حضور مبارکشان عرض کردم لهذا شخصاً بحضور مبارکشان مشرف شده تقدیم کنند و هر جوابی که مرحمت فرمایند بطوری که ارسال کنید که در راه یا در شیراز یا در شهر دیگری به موقع بمن برسد بحضور حضرت مستطاب آقای معظم الیه و حضرت مستطاب اجل آقای مؤتمن الملک دام اقبالها العالی عرض سلام و اخلاصم برسانید»

بدنبال نوشته روزنامه (تهی پاریسی) ترجمه متن تلکراف انگلیسی جناب سر جمشید جی بارونت شخص اول و رئیس کل پارسیان روی زمین مورخه ۱۶ - آگست ۱۹۰۶ میلادی مطابق ۲۵ جمادی الثانیه ۱۳۲۴ هجری قمری از بمبئی به طهران آمده است

از بمبئی به طهران ۱۶ - آگست ۱۹۰۶ توسط ارباب جمشید میرزا کیومرس حضور مبارک حضرت مستطاب اشرف آقای صدر اعظم. از صمیم قلب انجمن

پارسیان هندوستان از طرف عموم پارسیان هندوستان تبریکات خالصانه را به شگون این رتبه علیا عرض نموده برادران زرتشتی ایران را به توجه و عنایت حضرت اشرف می سپاریم (جمشید جی. جی جی بایی)

۱ - میرزا نصراله خان مشیرالدوله نائینی دارای سه پسر بود:

۱ - حسن پیرنیا مشیرالدوله

۲ - حسین پیرنیا مؤتمن الملک

۳ - علی پیرنیا

میرزا نصراله خان مرد زیرک و هوشیاری بود چون فرزندانش به رشد و کمال رسیدند تصمیم بر این گرفت که آنها را برای تحصیل به خارج بفرستد. زیرا با سالها خدمت در وزارت دول خارجه یا وزارت امور خارجه بعدی دریافته بود که اگر فرزندانش به تحصیل عالی نپردازند به مقامهای عالی نخواهند رسید از این روی با این اندیشه حسن را به روسیه فرستاد و حسین را به فرانسه گسیل داشت و علی فرزند کوچکش را به انگلستان که بعد از مدتی از انگلستان عازم فرانسه شد.

هر سه فرزندان میرزا نصراله خان مشیرالدوله به خارج رفتند و هر سه خیلی خوب تحصیل کردند هنگامی که فرزندان میرزا نصراله خان قصد داشتند که به خارج بروند در بندر انزلی از سوار شدن آنها به کشتی به دستور ناصرالدین شاه جلوگیری کردند. بطوری که ناصرالدین شاه حالی کرده بودند که میرزا نصراله خان قصد دارد فرزندانش را برای فراگیری قانون به خارج عزام دارد و اگر فرزندان میرزا نصراله قانون را وارد کشور کنند چشم و گوش مردم باز می شود و سلطنت کردن خیلی مشکل می شود. به همین سبب ناصرالدین شاه از خروج فرزندان میرزا نصراله خان جلوگیری کرد. میرزا نصراله خان که سالها در کنار میرزا علی اصغر خان اتابک خدمت کرده بود و ضعف و زبان ناصرالدین شاه را می شناخت، در اندیشه چاره جوئی بر آمد یکی از املاک خود را در شمیرانات فروخت و پول آن را به ناصرالدین شاه و اتابک رشوه داد که فرزندانش برای تحصیل به خارج بروند. فرزندان میرزا نصراله خان هر سه به خارج رفتند و با تحصیل عالی به کشور برگشتند. فرزندان میرزا نصراله خان وقتی به کشور بازگشتند پدرشان به مقام وزارت امور خارجه رسیده بود. میرزا حسن خان مدتی رئیس دفتر وزارت امور خارجه شد و بعد از چندی به عنوان وزیر مختار عازم روسیه شد و جای خود را در وزارت امور خارجه به برادرش حسین داد. علی وقتی که به کشور مراجعت کرد به عنوان مترجم حضور شاه از طرف اتابک به کار پرداخت. اما دیری نگذشت بیمار شد و درگذشت مرگ او سایه غم سنگینی بر دل میرزا نصراله خان گذاشت شاه دستور داد سالیانه مبلغ سیصد تومان از درآمد تذکره خراسان به مادر و همسر علی

نقد و جنس پردازند و به میرزا نصراله خان توجه بسیار می‌کرد که این غم سنگین را فراموش کند و به کارهای خود پردازد.

میرزا حسن خان پیرنیا مشیرالملک و مشیرالدوله بعدی و میرزا حسین خان پیرنیا مؤتمن الملک در سال سوم و چهارم سلطنت مظفرالدین شاه میرزا نصراله خان پدرشان را هشیار کردند که تمام نمایندگان سیاسی ایران که به خارج می‌روند. رسم و راه دیپلماتیک را نمی‌دانند چه خوب است که شاه را راضی بفرمائید که یک مدرسه حقوق سیاسی در ایران تأسیس شود و تمام کارکنان سیاسی وزارت امور خارجه از این مدرسه فارغ‌الحصل بشوند تا وقتی که به خارج به مأموریت می‌روند بتوانند از عهده مأموریت محوله بخوبی برآیند. میرزا نصراله خان شاه را راضی کرد و هزینه‌های تأسیس مدرسه حقوق سیاسی را نیز خود به عهده گرفت. میرزا حسن خان مدتی به عنوان بهترین معلم مدرسه حقوق در این مدرسه تدریس کرد. حاصل دوران تدریس او دو مجلد کتاب «حقوق بین‌الملل» بود که جلد اول آن به چاپ رسید و جلد دوم آن نمی‌دانم چه سرنوشتی پیدا کرد. میرزا حسن خان به عنوان وزیر مختار ایران به روسیه رفت و چون تحصیل کرده در همان کشور بود از عهده مأموریت خود به خوبی برآمد. اگر بخواهیم به کلیه مشاغل و خدمات علمی این دانشمند بزرگ اشاره کنیم از عهده این مختصر بیرون است دکتر باستانی پاریزی به این مهم پرداخته است و جای سخن دیگر به جای نگزارده است. میرزا حسین خان مؤتمن الملک فرزند دیگر میرزا نصراله خان مدتی به جای برادرش در وزارت امور خارجه به کار پرداخت تا اینکه زمزمه مشروطه در ایران بلند شد. میرزا نصراله خان و دو فرزندش با اینکه در دستگاه دولت خدمتگزار بودند. اما پنهانی طرف مشروطه‌خواهان را گرفتند و میرزا نصراله خان جان بر سر این دو چهرگی گذاشت و عاقبت محمدعلی شاه قاجار او را مسموم کرد و راه دیار عدم پیش گرفت. میرزا حسین خان نیز همچون برادرش حسن سالها به وزارت و وکالت رسید و چند دوره ریاست مجلس شورای ملی را به عهده داشت.

آنچه در بالا گذشت چند تبریک نامه پارسیان هند است که هنگام وزارت میرزا نصراله خان درباره او اظهار نظر کرده‌اند و برای اینکه خوانندگان با میرزا نصراله خان مشیرالدوله و فرزندانش آشنائی پیدا کنند نگارنده توضیحات کوتاهی بر آن افزود به امید قبولی خوانندگان گرامی.

السلام.